

vinutého světa jsou sociální rozdíly městské společnosti. Tyto rozdíly se promítají prostřednictvím bydlení a umístění služeb v prostoru města. Města jsou často rozdělena na čtvrti s rozdílným sociálním složením obyvatelstva a jejich hranice připomínají místy středověké hradby. Za vysokými ploty se v atraktivních částech města skrývají elity města. Tyto *cidades* jsou často umístěny poblíž centra, např. na kopci, u jezera nebo na nábřeží řeky. Někdy můžeme objevit celá městečka bohatých až na okraji města. Asi nejznámějšími příklady bydlení bohatých elit jsou Beverly Hills v Los Angeles nebo pařížské La Défense. V těsném sousedství nezřídka existují chudinské čtvrti (*slumsy*), často vytvořené na etnickém základě (*ghetta*). Tyto oblasti mají často velmi špatné bytové podmínky s chátrajícími nájemními domy a zanedbanou infrastrukturou. Pokud je jejich umístění výhodné, může nastat rozpor mezi současným a potenciálním využitím. Město nebo jiný vlastník pozemků se může rozhodnout takové oblasti *revitalizovat* (oživit). Příkladem může být asanace pražského Josefova a Starého Města z přelomu 19. a 20. století nebo mnohem rozsáhlější bourání a výstavba v severoanglických městech v 60. a 70. letech 20. století. Sociální problémy místních obyvatel byly ovšem pouze přesunuty do jiných částí města. Na místě původní zástavby vyrostly většinou administrativní nebo obchodní okrsky. Nové obytné části byly určeny

pro bohatší obyvatelstvo, které je schopno platit vyšší nájemné. Takový proces zlepšování fyzického a sociálního prostředí se označuje jako *gentrifikace*.

Vliv socialismu a současný vývoj postsocialistických měst

V severoamerických a západoevropských městech můžeme sledovat nové trendy ve vývoji měst. Tyto trendy a procesy se následně uplatňují i ve městech rozvojových a transformačních států. Města bývalého socialistického bloku se po druhé světové válce vyvíjela odlišným způsobem než na západě.

Ctyřicetiletý deformovaný vývoj zanechal patrné vlivy zejména v odlišné sociální skladbě obyvatelstva měst. Socialistické plánování však zřetelně změnilo i fyzickou tvář jednotlivých částí města. Snad nejcitelněji se projevila kulturní omezenost komunistů v „přestavbě“ Bucharisti. Svébytnou kapitolou jsou i nová panelová města na okrajích většiny měst bývalého socialistického bloku. Ukazuje se, že jakkoli byly tyto zásahy do přirozeného vývoje bolestné, základní prostorová struktura města se příliš nezměnila. Postsocialistická města se pomalu vracejí k přirozenému vývoji s racionálním rozmístěním jednotlivých funkcí a zvyšující se rozmanitostí jednotlivých čtvrtí.

Z hlediska populačního vývoje postsocialistických měst můžeme objevit jeden společný rys, kterým je decentralizace obyvatelstva. Zjednodušeně řečeno, dochází ke stagnaci vývoje počtu obyvatel velkých měst, způsobené převažujícím odlivem obyvatelstva ven z měst. U ekonomicky rozvinutějších států se projevuje především *suburbanizace*. Bohatší obyvatelé se přesouvají do dojíždkového zázemí aglomerací, kde hledají bydlení v rodinných domech se zahradou. Naproti tomu např. v balkánských státech můžeme vedle tétoho procesu zaznamenat i tzv. *deurbanizaci* – útek z měst. Tento proces je krizovou reakcí především mladších obyvatel

Pohled veřejnosti a představitelů města na využití územního plánování měst se liší nejen v jednotlivých oblastech světa ale i v průběhu vývoje měst jednoho státu. Ve struktuře našich měst představují nejčitelnější stopy územního plánování v současnosti nikoli počiny Přemysla Otakara II. nebo Karla IV., ale panelové domy socialistického budování. Podobně jako u ostatních socialistických měst jsou to první panorama, která nás vítají cestou z letiště nebo se k nim z dálky blížíme po dálnici. Odpor veřejnosti k centrálnímu plánování je proto do značné míry pochopitelný. Na druhou stranu je zřejmě nutno tento postoj pozmenit a postupně budovat důvěru k racionalnímu řízení prostorového rozvoje měst a celých městských regionů. Neřízený rozvoj jednotlivých částí městských aglomerací může vést k degradaci dlouhodobého charakteru našich sídel a krajiny. Je přitom ihned zřejmé, že se jedná o železobetonové „krabice“ supermarketů uvnitř měst nebo „podnikatelské baroko“ nových satelitních vesniček.

ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ MĚST

Prvky zájemné organizace lidských sídel lze vypozorovat již v prvních formách osídlení. V současnosti lze charakterizovat územní plánování měst jako nástroj pro ovlivňování harmonického a efektivního funkčního využití území města pro různorodé lidské činnosti.

Hlavním cílem územního plánování je optimální funkční využití území pro komunitu, která území užívá. Tento cíl je uvažován v dlouhodobé perspektivě. Rozvoj územního plánování jako profese a vědní disciplíny souvisí s reakcí společnosti na spátnou situaci v průmyslových městech západní Evropy a Spojených států. Velký rozvoj nastává zejména od druhé poloviny 19. století. Ve městě se objevují nové technické prvky, stavby jsou budovány moderními technologiemi, rychle se rozvíjí doprava.

První polovina 20. století je charakteristická překotným růstem průmyslových měst. V územním plánování se uplatňují myšlenky satelitních a zahrádkářských měst (E. Howard), někteří urbanisté se pokouší vyprojektovat ideální velkoměsta (Le Corbusier). Ještě před počátkem 2. světové války byly ustanoveny hlavní myšlenky nového směru při plánování měst – *funkcionalismus*, který byl hlavním názorovým směrem tzv. Athénské charty. Funkcionalismus se pak plně prosadil při plánování měst zejména po válce. Nešťastnou aplikaci tohoto směru představují např. naše obytná sídliště.

Vývoj přístupů v územním plánování v druhé polovině 20. století

V územním plánování se po skončení druhé světové války projevilo několik rozdílných trendů. V 50. a 60. letech se plánování obecně soustředilo na všeobecné využívání prostředí přírodních zdrojů pro rozvoj společnosti, charakteristická byla víra v budoucí bezmezný rozvoj společnosti. Ekonomika západních států se zdárně rozvíjela a s ní docházelo i k územnímu růstu měst. Charakteristická byla dekoncentrace městských funkcí, pokračování suburbanizačních tendencí a výstavba satelitních a zahrádkářských měst ve vnějším příměstském pásu měst. V územním plánování měst se preferovalo centralizované plánování, působící shora dolů, projekty byly často inspirovány myšlenkami Athénské charty s důrazem na detailní plánování funkčního využití jednotlivých částí města.

Na našem území byly všechny velké akce (první generace sídlišť) financovány z veřejných investic, řízeny centrálním plánováním. Uplatňovalo se především detailní středobodem plánování sídlištních celků stavěných v prolukách vnitřního města ve stávajících administrativních hranicích města.

V 70. letech se ve vyspělých západních zemích objevují první závažné problémy, které méně vztah veřejnosti k územnímu plánování. Objevují se problémy v předložených městských aglomeracích, energetická krize ovlivňuje prognózy budoucího vývoje, hovoří se o hranicích růstu společnosti. Ztráta podpory veřejnosti územnímu plánování vede ve zvýšené míře k preferenci trhu jako přirozeného regulátoru při využití území. Klesá význam územního plánování, které se soustředuje hlavně na obnovu vnitřních částí měst. Oproti minulosti jsou navrhovány projekty menších městek a na kratší časové úseky. Do procesu rozhodování o využití území vstupují kromě urbanistů-profesionálů noví aktéři – vlády, místní samosprávy, občané. Projevuje se ve větší míře decentralizované pojednání územního plánování.

V Československu se začíná budovat druhá generace sídlišť (např. Jižní Město) na obrovských plochách, které jsou často účelově připojeny k administrativním hra-

Tabulka: Tempo růstu měst

Město	Země	Roční tempo růstu (1995–2000 v %)	Počet obyvatel (2000 v tis.)
Tabora	Tanzanie	10,08	141
Wenzhou	Čína	9,80	723
Songnam	Jižní Korea	9,49	1 045
Toluca	Mexiko	7,78	418
Ouagadougou	Burkina	6,32	817
Maputo	Mosambik	6,20	1 589
Asansol	Indie	6,10	1 274
Sana'a	Jemen	6,00	1 565
Hiroshima	Japonsko	5,46	1 128
Islamabad	Pákistán	5,46	2 485
Dháka	Bangladéš	5,37	8 154
Lagos	Nigérie	5,33	7 720
Antananarivo	Madagaskar	5,16	1 329
Yaoundé	Kamerun	5,09	1 091

2

nícím měst. Původně plánovaná občanská vybavenost je v průběhu výstavby restriktivně omezena a vznikají šedé monotonní noclehárny s homogenní věkovou a heterogenní sociální skladbou obyvatelstva. Důraz je kladen zejména na maximální úspory z rozsahu.

V 80. letech se na západě plně prosazuje tržní přístup při plánování měst. Města a oblasti byly rozděleny na slabé a silné, s rozdílnou schopností konkurence. Deregulace a omezení zásahů státu vedl k rozvoji velkých a silných měst a oblastí, které se mohly stát póly růstu pro ostatní území. V městském prostředí dochází po suburbanizaci bydlení k decentralizaci dalších funkcí. V pojetí územního plánu jsou často zakomponovány návrhy přestavby starých částí měst, důraz je kladen na požadavky trvale udržitelného rozvoje společnosti a ochranu životního prostředí měst. Při realizaci investic se začíná prosazovat soukromý kapitál, který stále častěji využívá vládních programů rozvoje měst – spolupráce veřejného a soukromého sektoru.

U nás se buduje třetí generace sídlíšť v rámci komplexní bytové výstavby. Sídlíšť mají o něco menší měřítko a jsou často lépe vybavená než předchozí generace, stále se uplatňuje centrální plánování.

Vývoj plánování měst v 90. letech

V 90. letech je patrné zapojení některých prvků regulace, snaha o koordinaci územního rozvoje, který byl v minulých letech ponechán působení tržních mechanismů – renesance územního plánování. Tyto snahy se projevují zejména při rekonstrukci některých oblastí měst, kterých se často účastní společně soukromý a veřejný sektor. Důležitou hodnotou obyvatel města se stává kvalita životního prostředí. V celé Evropě se objevuje trend k většimu zapojení soukromého sektoru a územní plán slouží v mnoha zemích pouze jako rámec pro usměrňování plánů soukromého sektoru. S tímto trendem úzce souvisí problematické prosazování územního plánu. Původní zodpovědnost představitelů měst za realizaci projektů přebírají často soukromé společnosti. Jejich představy se mohou výrazně odlišovat od strategických koncepcí města. Do hry o úspěšnost města vstupuje nově snaha o prodávání města, přilákání pozornosti, turistiky a investic. Příkladem může být soutěž měst o pořádání mezinárodních akcí, veletrhů, sportovních šampionátů a kulturních přehlídek. V Česku dochází po listopadové revoluci k přehodnocení pohledu na územní plánování měst, začínají se projednávat a schvalovat nové dokumenty územního plánování. Vedle územních plánů jsou postupně zpracovávány i další dokumenty rozvoje města. Budoucí směřování a vize rozvoje jsou obsahem strategických plánů, které formulují celkové i odvětvové strategie a politiky. V územním plánování se projevují náznaky spolupráce veřejného a soukromého sektoru, územní plán začíná sloužit spíše jako regulace funkčního využití území než návrh jednotlivých investičních akcí. V plánu jsou nadále vytýčená stabilizovaná a rozvojová území a vymezeny dominantní funkce, vedlejší funkce a výjimečně připustná využití území. Mění se funkční využití řady ploch uvnitř města a na jeho okraji. Začíná se projevovat dekoncentrace bydlení (suburbanizace) a dalších funkcí. Tento trend nastoluje potřebu větší koordinace územních plánů měst a jejich zájemců, která je v dnešní době velmi problematická. Charakter rozvoje příměstských zón je závislý na aktivitě soukromých vlastníků pozemků a investorů. Stavební zásady vymezené v územních rozhodnutích jsou často porušovány. Nové prvky komerční zástavby obchodních středisek, skladovacích areálů a individuální „architektura“ stavebníků obytných domů výrazně mění původní ráz sídel a krajiny příměstské zóny.

Martin Ouředníček

metropolí na problémy najít práci a bydlení ve městech a byl zaznamenán např. i v době ekonomické deprese v USA ve třicátých letech. Řešením ekonomických problémů je potom návrat do původního venkovského prostředí, často do domu rodičů nebo příbuzných a hospodaření v zemědělství.

Ve vývoji větších českých měst se uplatňuje první ze zmiňovaných procesů. Suburbanizace je nejvíce patrná kolem Prahy a Brna, kde kromě posunu obyvatelstva do zázemí města můžeme zaznamenat i přesun dalších, původně městských funkcí. Nejvíce patrný je rozvoj obchodních a skladovacích ploch kolem hlavních dopravních tahů. Kromě zázemí se výrazně mění i historická centra českých měst. Praha, Český Krumlov, Telč a další historická města lákají domácí i zahraniční návštěvníky na kulturní památky. Městská turistika představuje zřejmě největší potenciál Česka ve srovnání s okolními zeměmi střední Evropy. Česká města jsou v současné době vyzvána k soutěži o prestiž, investice, pořádání kulturních nebo sportovních akcí. Praha a ostatní velká města mohou sloužit jako vstupní brány do východní Evropy, v některých oblastech však dokáže úspěšně konkurovat i městům na západ od naší hranice.

Martin Ouředníček
katedra sociální geografie
a regionálního rozvoje PřF UK Praha